

nia osobnosti spolu s otázkou praktického použitia systému hodnôt (otázka morálna) tvoria strategické body kultúry osobnosti a civilizácie vzťahov“ (s. 248—249) Ústredným a direktívnym motívom v celej práci bola snaha preklenúť priepasť oddeľujúcu „úroveň celostného od úrovne čiastkového, analyticky získaného výsledku“ (s. 248) a dovoľme si tvrdiť, že vypracovaním základných princípov a prístupov k takémuto riešeniu proble-

matiky táto snaha nezostala len prá-
ním, ale bola plne realizovaná.

Naše záverečné slovo bude patriť ešte čitateľovi, ktorého chceme povzbudiť skromnou radou, aby pri čítaní tejto práce, ktorej text je nesmierne zložitý a náročný, sa nedal odradiť počiatočnými ťažkosťami, ale aby sa maximálne skoncentroval, a tak nadviazal vnútorný kontakt s autorom.

Zlatica Kubušová

ÚVAHY O OSOBNOSTI

J. CÍGER, Úvahy o osobnosti. Bratislava, Pravda 1981, 328 s.

Kniha je nemenej závažným príspevkom k teórii osobnosti ako u nás preložená práca L. Séva *Marxizmus a teória osobnosti* (1975). Čitateľ v nej nájde nielen nevyhnutné filozofické „minimum“ ku komplexnému chápaniu problematiky osobnosti, ale aj námety k obohateniu psychologického pohľadu na osobnosť.

V prvej kapitole *Výhľady a obzory človeka* sú načrtnuté naj všeobecnejšie východiská ďalšej analýzy problémov. Z pozícií dialektického a historického materializmu sa stavia problém vzťahov spoločnosti a individua, otázky podstaty človeka, normality, slobody a tvorivosti, funkcie kultúry a civilizácie v pretváraní človeka a ľudských vzťahov.

V kapitole *Koncepcné problémy teórie osobnosti* sa podáva pestrá paleta chápaní a definícií osobnosti, v ktorých do popredia vystupujú aspekty tvorivej motivácie, aktivity, práce, poznávania, vedomej regulácie, slobody a autonómie, sebarealizácie a sebarozvíjania, celostnosti, súdržnosti a integrácie. Z hľadiska interakcie so sociálnym prostredím sa zdôrazňuje začlenenie do spoločnosti, nadväznosť na spoločensko-historický vývoj, sys-

tém spoločenských rolí a normalita. Autor sa kriticky stavia k príliš zužujúcim definíciám osobnosti (u Rempleina a i.), podľa ktorých by osobnosťou v prísnom zmysle slova bola iba menšina ľudí. To platí aj vo vývinovej dimenzii. O osobnosti, hoci rudimentárnej, možno hovoriť už u dieťaťa prejavujúceho určitú samostatnosť. Cíger na základe svojho prehľadu dokazuje, že problém osobnosti je interdisciplinárny. Načrtnuté problémy ho vedú k návratu k základným otázkam vzťahov bytia a vedomia, subjektu a objektu, dialektického determinizmu a tvorivej slobody. Rozbor načrtnutých otázok tu vyúsťuje, podobne ako vo všetkých ďalších kapitolách, do kategórie celostnosti a vývinu.

Kapitola *Noogenéza základných pojmov a dialektika osobnosti* nastoľuje otázky špecificity poznávacích procesov u človeka: myslenia, vnímania, pojmotvorby a dialektiky poznania. Upozorňuje zvlášť na nutnosť prechodu od tradičnej formálnej logiky k *dialektickej logike* kategórií, čo je predpokladom objavného a tvorivého myslenia. Zaoberá sa otázkou vzniku a diferenciacie vedomia, vrá-

tane jeho individualizácie. Samopričinnosť, samokontrola a samoriadenie sú vlastné každému čiastkovému systému dialektickomateriálnej prírody — teda aj našej ľudskej podstate — ako vnútorné hnutie tvoriť a uskutočňovať svoje možnosti.

Kapitola *Racionálna kategória celku a prirodzená norma utvárania osobnosti* prináša pomerne najviac úvah špecificky relevantných pre psychológiu.

Začína náčrtom histórie prenikania kategórií celku a štruktúry do psychológie, zvlášť do psychológie osobnosti. Avšak najpozoruhodnejší je spôsob, akým autor nastoľuje problém *kvalitatívnej normality* osobnosti. Rozlišuje tri významy pojmu normalita: štatistický, funkčný a normatívny. Ilustruje, nakoľko je normalita jednotlivca, ale aj celej populácie závislá od kvality prostredia. Kritizuje najmä štatistické chápanie normality, i keď pri tom nie vždy používa presvedčivú a opodstatnenú argumentáciu. (s. 175 a n.) Konkrétne napadá patologizujúce chápanie nadaných a talentovaných jedincov, ktorí sa vymykajú štatistickej norme. Rovnako však kritizuje aj klinické a civilizačno-kultúrne stotožňovanie normality s nenápadnosťou osobnosti. S odvolaním sa na výsledky viacerých výskumov autor dokumentuje, že normalita nespočíva v priemernosti a všednosti, nie je celkom totožná ani so spoločenskou adaptabilitou a bezkonfliktovosťou, má široké rozpätie a nie je v rozpore s nadaním! Vysporadúva sa tiež s freudistickým chápaním normality v zmysle ukájanja sexuálnych impulzov heterosexuálne, bez pocitu viny, nepokoj a alebo zábran. Na viacerých miestach knihy sa Cíger zaoberá vyvracaním princípu slasti ako rozhodujúcej pohnútky či kritéria. Dokazuje, že sústava hodnôt s dominantiou libida patrí k primitívnemu a infantil-

nému axiologickému vedomiu. V kritike neobstoja ani šablónovité a statické typológie, ktoré vlastne definujú osobnosť podľa určitých krajností alebo úchyliek, nezohľadňujú vývinovú štrukturáciu a celú šírku variácií.

Autor pozitívne vyzdvihuje Tra-merove určovanie normality znakom kreativity. Za dôležitý znak normality sa tiež považuje vlastnosť zdôrazňovaná V. I. Leninom ako puďenie po sebauskutočnení, ako aj duchovná zrelosť a integrita. Normálna osobnosť vystupuje ako dialektický systém zahŕňajúci tvorivú slobodu, ktorá v sebe spája nevyhnutnosť vývinovej tendencie s možnosťou výberu spôsobov realizácie. Autor postupne dospieva k vlastnej definícii osobnosti a normality. Definuje *osobnosť* ako „viacmenej vývinovo vyhranenú integritu pohotovostí, dispozícií a podmienok vnútornej stránky ľudskej životnej praxe, danej v jej relatívne individualizovanej skutočnosti, a teda ako vnútorný komplexný základ citových, vôľových, kognitívnych vzťahov jedinca k sebe samému, k spoločnosti a prírode“. (s. 198) *Kvalitatívna normalita* „spočíva v zhode konkrétne poňatého, adaptovaného, relatívne uceleného charakteru, spôsobu pohotovosti k postojom, s fylogeneticko-historickou tendenciou vývinu ľudského druhu a spoločnosti“. (s. 199) Čiže ak dôjde k strate vývinovej pružnosti, k fixácii situáčnej dominanty, nastáva druhovo netypické zameranie, denormalizácia, ktorá sa nazýva od cudzením — aj pri relatívnom duševnom zdraví. Autor v opozícii voči psychoanalytickým východiskám zdôrazňuje, že kultúra svedomia znamená tvorivé sebaovládanie ako nástroj tvorivej slobody, a nie jej represie. „Normalita znamená kategorický príkaz vytvárať hodnoty aj vtedy, keď ich bude môcť využívať iba budúcnosť.“ (s. 214)

Otázky normality sa rozoberajú aj v kapitole *Plán etiky a normalita osobnosti*. Marxistická etika sa opiera o vzájomnú dialektickú podmienenosť všeľudského, triedneho a individuálneho. Autor sa odvoláva na tvrdenie Engelsa, že v komunistickej spoločnosti vývin jednotlivca bude podmienkou vývinu všetkých — podľa princípu tvorivej vzájomnosti. Vidí analógiu s tvorivou vzájomnosťou, ktorá vzniká v umení medzi krásnym objektom a subjektom vnímania. V tom vidí i zmysel výroku V. I. Lenina o nevyhnutnosti prebúdať v ľudoch umelcov. Ide o etiku, ktorá nevychádza z psychológie ušľachtilých túžob, ale z dialektiky pochopených zákonov vývoja spoločnosti a osoby, jej histórie. Etika sa však opiera aj o diferencovanú sústavu motívov. Potreby, citové zážitky nedostatku nejakej hodnoty, najmä biologickej, sa pritom relatívne líšia od záujmov, postojových orientácií na určité činnosti a hodnoty, najmä kultúrne. Záujmy sa môžu uplatniť aj proti potrebám a môžu sa sústavne presadzovať, aj keď ich citový prízvuk je prakticky zanedbateľný oproti citovému momentu potrieb. Autor tiež predkladá diferencovanú koncepciu ľudskej amotivity, šťastia a duchovnej spokojnosti. Produktom historického vývinu kultúry je typ človeka práce, v ktorom sa spája kladný vzťah k práci so súčasným tvorivým vzťahom k vnútornej stránke ľudskej podstaty. Jeho prostredníctvom autor dokazuje, ako spolu súvisia etika práce, sexu a rodiny. Etika vzdelanosti a pospolitosti je predovšetkým etikou tvorivej slobody. Sloboda však nie je slobodou pre každého a pre všetko, lebo by tak dávala voľnosť silám a opatreniam, ktoré ju obmedzujú, ľuďom, ktorí sa nevyvíjajú. Je vždy slobodou predovšetkým pre človeka, ktorý je schopný vyvíjať sa v smere typu, ktorého

základnú štruktúru konkretizuje skutočný človek práce.

Záverečná kapitola *Celostnosť, vývin a sebazpoznanie človeka* prináša pokus o syntézu doterajších rozborov prostredníctvom dialektických kategórií — najmä celostnosti. Autor tu dokazuje, že ignorovanie integrity vzťahu medzi odrazom a jeho predmetom, medzi individuálnym a spoločenským vedomím a popieranie kategórie celostnosti vôbec vedie k iracionalistickým, pozitivistickým a iným nemarxistickým koncepciám vedomia, reči, myslenia i celej osobnosti. Metodologicky smerodajné pre pochopenie osobnosti je rozlíšenie formálnej a dialektickej logiky. Ak sa držíme formálnologického princípu neprotirečivosti, javia sa nám protiklady osobnosti ako paradoxy. Akonáhle však tieto protiklady preklenie obsažná vnútorná súvislosť, stanú sa *dialektickými protirečeniami*. Jedine dialektickou logikou je potom možné pochopiť aj kategóriu celostnosti. Cíger ďalej načrtáva model integrálnej, neodcudzenej, kvalitatívne-normálnej a druhovo-typickej osobnosti. (s. 300) V duchu logiky celostnosti uskutočňuje syntézu štruktúrno-celostného (F. Krueger) a reflexologického hľadiska (R. Descartes, W. Griesinger, I. P. Pavlov) v zmysle „reflexu cieľa“. Ustanovuje pojem „funkčnej podstaty druhu“ ako relatívne konštantnej väzby medzi vonkajšími a vnútornými identifikačnými znakmi. (s. 302) Na tejto báze potom charakterizuje, i keď len eliminačným spôsobom, „všeobecný druhový typ“ ako ideálny model a logický základ „diferenciálnych typov“. (s. 302—303) *Kvalitatívnu* normalitu druhového typu odlišuje od *psychickej* normality — ako neporušenej psychofyziologickej funkčnosti — i od *etického* ideálu, ktorý je sám osebe cieľom. Za všeobecný model kvalitatívne normálneho človeka po-

kladá najmä osobu od zhruba tridsiatich rokov života, kým jej predchádzajúce fázy označuje za dynamické, prechodné stupne normálneho vývinu. Zaujímavá je myšlienka, že štúdium mentality populácií by sa malo orientovať na psychologický výskum žien, ktoré sú ako matky, základným činiteľom výchovného prostredia, a preto rozhodujúcim činiteľom mentality rodín, etník, tried. Všeľudský typizačný systém vytvára komplexný postoj svedomia, ktorý je mostíkom k tvorivej vzájomnosti — popretiu individualizmu i stádovosti. V neocudzenom jedincovi potom prevláda povinnosť nad záľubou, sklon tvoríť nad sklonom užívať, je to človek práce s prevahou potreby tvoríť. Aj sexualita má v určitých medziach psychointegračnú, sociálnu, morálnu a teda v širšom zmysle tvorivú — pokiaľ sa nevymyká vzťahu tvorivej vzájomnosti a teda vývinovej tendencii druhu.

K prednostiam recenzovanej práce patrí predovšetkým snaha o integráciu problematiky osobnosti prostredníctvom kategórií celostnosti a vývinu, s využitím dialektickej logiky. Práca zároveň vyvracia celý rad stereotypných náhľadov a tradičných „mýtov“ o osobnosti. Normalitu osobnosti dáva do vzťahu s tvorivosťou, tvorivou vzájomnosťou, nadaním a talentom — na rozdiel od elitárskeho chápania kreativity a talentov. Dôležitá je tiež myšlienka, že aj talenty potrebujú ochranu, pretože sa nie vždy stretnú s pochopením a ocenením v danom prostredí. Tým sa napadá tradičný názor, podľa ktorého talent vždy prerazí sám a nepotrebuje osobitnú starostlivosť.

Recenzované dielo však má i niektoré slabšie stránky. Snáď sa dá pripísať jeho úvahovému štýlu, že chýba určitá prehľadnosť a systematickosť, logická kontinuita a výstižné závery na konci jednotlivých statí. Autor po-

važuje filozofický prístup za základ interdisciplinárnosti. (s. 180) Avšak interdisciplinárny prístup — ako už vyplýva z jeho pomenovania — sa predovšetkým opiera o reprezentatívny tím odborníkov rôznych disciplín. Aj tejto práci by rozhodne osožilo, keby si autor k svojim úvahám pribral aspoň kľúčového odborníka na problematiku osobnosti — psychológa. V práci sa totiž vyskytujú nie dosť diferencované a aktualizované referencie na psychológiu a psychológov, ktoré môžu u laického čitateľa vyvolať dojem, že ešte prakticky nedošlo k rozpracovaniu psychológie na pozíciách dialektického a historického materializmu — čo zďaleka nie je pravdou. Takýto dojem môže vyvolať aj výrok o údajnom ignorantstve „dnešných psychológov“ (s. 86), ktorý autor mylne pripisuje profesorovi Pardeľovi. V skutočnosti ide o kritiku, ktorú Dallenbach (citovaný v Pardeľovej knihe *Problémy psychoanalytického hnutia*) pred viac ako dvadsiatimi rokmi povedal na adresu psychoanalytikov! Takéto prekrútené a z kontextu vytrhnuté citácie sú živnou pôdou pre neplodné kompetenčné spory medzi filozofmi a psychológmi o tom, kto má „právo“ hovoriť o osobnosti. Z hľadiska psychologickéj teórie i praxe neobstojí ani ďalšie autorovo tvrdenie (i keď je mienené ako kritika), že „inteligentný kvociant medzi 90 — 110 sa pokladá za normálny, kým vyššie i nižšie hodnoty sa pokladajú za nenormálne a pri stotožnení normálnosti a zdravia za chorobné“. (s. 175 — podč. M. M.) Autorom zvýrazňovaný rozdiel medzi kvalitatívnou a psychickou normalitou je opodstatnený, pokiaľ má na mysli pragmatické psychiatricko-psychologické chápanie normality. Zato napr. súčasné koncepcie optimálneho psychického vývinu v biodynamnej a poradenskej psychológii, resp. sovietska

psychológia tvorivosti kladú m'moriadny dôraz na sociálny kontext a vývinovo-historickú dimenziu práve v tom smere, ktorý má vyjadrovať kvalitatívna normalita. Podobne aj vekové vymedzenie dozretia osobnosti (vo veku okolo tridsať rokov) zodpovedá tradičným vekovým kritériám vývinovej psychológie. Podľa modernejších chápaní (Super, Rapoš) sa osobnostná zrelosť berie ako celoživotná procesuálna charakteristika, ako etapovité vyrovnávanie sa s vývinovými úlohami, ktoré nemá absolútnych vekových hraníc. Z formálneho hľadiska je nezvyčajné, že autor v texte sústavne dáva kľúčové pojmy do úvodzoviek, akoby ich tým zároveň spo-

chybňoval. Napriek týmto nedostatkom je práca nesporne prínosom k teórii osobnosti. Celým dielom autor dokazuje, že „problém osobnosti je pre marxizmus podstatný a jeho zanedbávanie je vulgárnym materializmom a z neho sa rodiacim novým malomeštiactvom, ktorý plodí klamnú predstavu o marxizme“. (s. 241) Kniha si rozhodne zaslúži miesto v zoznamoch odporúčanej literatúry pre študentov filozofie a psychológie. Je vhodnou zásobárňou myšlienok pre psychológov pracujúcich v teórii i v praxi, resp. pre odborníkov susedských vedných disciplín.

Miroslav Musil

PODNETNÁ PUBLIKÁCIA K TEORETICKÝM OTÁZKAM SVETONÁZORU

I. HODOVSKÝ: Světový názor v ideologické konfrontaci. Praha 1980, 224 s.

Meno Ivana Hodovského nie je vari potrebné filozofickému svetu u nás osobitne predstavovať. Zapísal sa doňho množstvom odborných článkov, štúdií, statí na stránkach odbornej teoretickej tlače i mimo nej.

Popri tejto bohatej publikačnej činnosti sa nám dostáva do rúk ucelebná, teoreticky hutná práca s názvom *Světový názor v ideologické konfrontaci*, ktorá vyšla v nakladateľstve Horizont r. 1981.

Edičný čin tohto typu je potrebné rozhodne privítať, pretože na ucelebnú podobu komplexného teoretického spracovania otázok svetonázoru v podobe monografickej práce náš filozofický front čakal dosť dlho avšak ak abstrahujeme od kolektívnej práce J. Mužik a kol.: *Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka*, Praha 1977; E. Duda: *Svetonázor, veda, spoločenská prax*, Bratislava 1980 a práce V. Grulich: *Svetonázorový profil socialistickej*

osobnosti, Praha 1979, publikácie, ktoré tiež v nemalej miere teoreticky obohatili filozofické rozpracovanie otázok týkajúcich sa svetonázoru).

Práca I. Hodovského má bohatú štruktúru, postupne logicky je členená na päť kapitol s množstvom systematicky usporiadaných paragrafov, je hutná obsahom i hĺbkou teoretického zmocnenia sa problematiky.

V úvodnej časti práce autor načrtáva cieľ a poslanie publikácie, ktorým je „... oboznámiť čitateľa so vznikom svetonázoru ako filozofickej kategórie a s jeho ďalšími premenami v úzkej návaznosti na vývoj novodobej buržoáznej filozofie a na konštitúciu učenia marxizmu-leninizmu; ... v popredí stojí otázka ideologických predpokladov utvárania svetonázorových stanovísk modernej doby, konfrontácia názorových postojov revolučného proletariátu, ktoré našli svoje teoretické vyjadrenie a zdôvodnenie v marxisticko-leninskom sveto-